

Antonio Gramsci

## BILJEŠKE O FOLKLORU

UDK 398.001

U knjizi o temeljnim problemima folkloru (*Problemi fondamentali del folklore*, Bologna, Zanichelli, 1928) Giovanni Crocioni kritizira podjelu folklorne građe, koju je godine 1897. predložio Pitre u predgovoru bibliografiji narodnih tradicija (*Bibliografia delle tradizioni popolari*) kao zbrkanu i nepreciznu. Crocioni predlaže podjelu u četiri odjeljka: umjetnost, književnost, znanost, narodni moral. Ali i ta je podjela doživjela kritiku jer nije precizna, loše je definirana i uopćena. U tjedniku "Fiera Letteraria" 30. prosinca 1928. Raffaele Ciampini postavlja pitanje: "Je li ta podjela znanstvena? Kako da u nju uključimo, na primjer, praznovjerice? Što je to narodni moral? Kako ga znanstveno istraživati? Zašto onda ne bismo govorili (i) o narodnoj religiji?"

Možemo reći da se folklor dosad proučavao kao nešto "pitoreskno" (u stvarnosti dosad se samo skupljala empirička građa, a znanost o folkloru sastojala se pretežno od izučavanja sakupljačkih metoda, od selekcije i klasifikacije i građe, tj. od proučavanja praktičnih mjera i empiričkih principa nužnih da bi se uspješno proveo određeni aspekt erudicije; time, dakako, ne potcjenjujemo važnost i povijesno značenje velikih istraživača folkloru). Bilo bi, naprotiv potrebno istraživati folklor kao "konceptiju svijeta i života", u velikoj mjeri implicitno prisutnu u određenim slojevima društva (određenim u vremenu i prostoru), nasuprot (također više ili manje implicitno, mehanički i objektivno) "službenim" konceptijama svijeta (ili u širem smislu konceptijama obrazovanih dijelova povijesno određenih društava) koje se sustižu u povijesnom razvoju. (Otuda uska povezanost folkloru i "zdravog razuma", odnosno filozofskog folkloru). Ta konceptija svijeta ne samo što nije izgrađena i sistematizirana, jer narod (to jest zajednica podređenih klasa koje su sastavni dio svakog dosad postojećeg oblika društva) po definiciji ne može imati izgrađene, sistematizirane i politički organizirane i centralizirane konceptije, nastale čak protuslovnim razvojem, nego baš mnogostruke - ne samo u smislu da su različite i suprotstavljene nego i u smislu da su stratificirane od grubih do manje grubih - a možda bi se baš moglo govoriti o nesažvakanom konglomeratu svih konceptija svijeta i života koje su se ikad javile u povijesti; tek u folkloru naći ćemo katkad krnje, katkad kontaminirane podatke o većini tih konceptija.

I moderna misao i znanost trajno nude nove elemente "modernom folkloru" jer neki znanstveni pojmovi i neka mišljenja istrgnuti iz svog kompleksa i više-manje izmijenjeni, neprekidno ulaze u narodnu domenu i "uklapaju" se u mozaik tradicije. *Otkriće Amerike* (*La scoperta dell' America*) autora C. Pascarelle pokazuje kako se pojmovi o Kristoforu Kolumbu i o nizu znanstvenih mišljenja<sup>1</sup> iz školskih priručnika i iz narodnih sveučilišta mogu asimilirati na bizaran način). Folklor se može shvatiti samo kao refleksi uvjeta kulturnog života naroda, iako neke konceptije svojstvene folkloru traju nakon što su

<sup>1</sup> U jednoj verziji svojih bilježaka Gramsci na ovom mjestu upotrebljava riječ hipoteze

se okolnosti izmijenile (ili se čini da su se izmijenile) ili dolazi do bizarnih kombinacija.

Doista postoji neka "narodna religija", naročito u ortodoksnim katoličkim zemljama, koja se jako razlikuje od religije intelektualaca (ako su religiozni), a posebno od one koju je crkvena hijerarhija organski sistematizirala. Premda je moguće tvrditi i to da su sve religije, čak i one najdotjeranije i najistančanije, "folklor" u odnosu na modernu misao. Glavna je razlika samo u tome što su religije, –a katoličku na prvom mjestu, "izgradili i sistematizirali" intelektualci (v. gore) i crkvena hijerarhija pa zato predstavljaju posebne probleme (valjalo bi vidjeti nisu li takva izgrađenost i sistematizacija nužne da bi folklor ostao dišeminiran i mnogostruk: prilike u Crkvi prije i nakon Reforme i Tridentinskog koncila i različit povijesno-kulturni razvoj u zemljama reformacije i u onim ortodoksnim nakon Reforme i nakon Trenta vrlo su značajne).

Također je točno da postoji "narodni moral" shvaćen kao skup maksima za praktično ponašanje (određen u vremenu i prostoru) kao i običaja koji iz njega potječu ili ih je on proizveo. Taj je moral usko povezan, kao i praznovjerje, s realnim religioznim vjerovanjima: postoje imperativi koji su mnogo jači, žilaviji i efikasniji od onih službenoga "morala". I na tom području potrebno je razlikovati više slojeva: one fosilizirane koji odražavaju uvjete minuloga života pa su stoga konzervativni i reakcionarni, i one koji sadrže niz inovacija, često kreativnih i naprednih, određenih spontano oblicima i uvjetima života u procesu razvoja pa proturiječe ili se naprosto razlikuju od morala vodećih slojeva.

Ciampini smatra vrlo opravdanim uvođenje folkloru u programe škola za buduće nastavnike za što se zalaze Crocioni, ali niječe mogućnost raspravljanja o primjeni folkloru (nema sumnje da postoji zbrka među pojmovima "znanost o folkloru", "poznavanje folkloru" i "folklor" tj. "egzistencija folkloru", tako da nastavnik ne bi trebao suzbijati ptolomejsku koncepciju koja je folkloru svojstvena). Za Ciampinija folklor (?) je sam sebi svrhom i jedina mu je primjena u tome da narodu pruži elemente za dublje poznavanje samoga sebe (ovdje bi folklor morao biti shvaćen kao "poznavanje i znanost o folkloru"). Proučavanje praznovjerica, da bi se iskorijenile, za Ciampinija bilo bi kao da folklor sam sebe ubija, dok je znanost, kao nepristrana spoznaja, sama sebi svrhom! Ali čemu onda poučavati folklor u školama koje pripremaju nastavnike? Da bismo jače razvili kulturnu nepristranost učitelja? Da bismo im pokazali što ne smiju razoriti?

Kako se čini, Ciampinijeve ideje vrlo su zbrkane i nekoherentne jer na drugom će mjestu sam priznati da država nije agnostična, nego ima svoju koncepciju života i dužnost da je širi odgajajući narodne mase. A ta formativna djelatnost države, koja osim u općoj političkoj aktivnosti naročito dolazi do izražaja u školi, ne odvija se ni u čemu i ni od čega: u stvarnosti ona konkurira i u suprotnosti je s drugim eksplicitnim i implicitnim koncepcijama među kojima folklor nije ni najmanje značajna ni najneotpornija, ali mora biti "nadvladana". Poznavati "folklor" za nastavnika znači, dakle, znati kakve sve koncepcije svijeta i života utječu na intelektualnu i moralnu izgradnju najmladih generacija, da bi ih suzbio i zamijenio koncepcijama koje se smatraju superiornijima. Od osnovnih škola... do poljoprivrednih fakulteta folklor se u stvarnosti sustavno suzbijao: predmet "folklor" u školama za nastavnike samo bi pojačao taj sistematski napor.

Da bi se postigao cilj valjalo bi, zacijelo, ne samo produbiti i proširiti nego i izmijeniti duh folklorističkih istraživanja. Folklor ne smije biti koncipiran kao nešto bizarno, nešto čudnovato, kao neki slikoviti element, nego kao vrlo ozbiljna stvar koju treba ozbiljno i shvatiti. Samo će tako nastava biti djelotvornija i stvarno će odrediti nastanak nove kulture

širokih narodnih masa, tj. nestat će podvojenost između moderne kulture i narodne kulture ili folkloru. Takva djelatnost, provedena u dubinu, na intelektualnoj bi razini odgovarala značenju reformacije u protestantskim zemljama.

"PRIRODNO PRAVO" I FOLKLOR. Još se uvijek čuje poneka kritika, površna i ne naročito blistava, pretežno novinskog karaktera, protiv takozvanog prirodnog prava (usporedi neka mudrovanja Maurizija Meraviglie i sarkazam i više-manje konvencionalne i ustajale poruge novina i časopisa). Kakvo je stvarno značenje tih istupanja?

Da bismo to shvatili, potrebno je, čini mi se, razlikovati pojedine izraze što ih "prirodno pravo" tradicionalno poprma:

1. Katolički izraz protiv kojeg se suvremeni polemičari ne usuđuju zauzeti jasan stav premda je pojam "prirodnog prava" bitan i integrativan u katoličkoj socijalnoj i političkoj doktrini. Bilo bi zanimljivo podsjetiti na usku povezanost katoličke vjere, kako su je oduvijek shvaćale široke mase, i "besmrtnih principa" osamdesetdevete; i sami pripadnici katoličke hijerarhije priznaju taj odnos kad tvrde da je francuska revolucija bila "hereza" ili da s njom počinje nova hereza, tj. oni uviđaju da se tada desio preokret u temeljnom mentalitetu i u koncepciji svijeta i života: s druge strane samo se tako može objasniti vjerska povijest francuske revolucije. Drugačije ne bi bilo moguće shvatiti kako je jedna populacija, koja je još zapravo bila duboko religiozna i katolička, mogla tako masovno prihvatiti nove ideje i revolucionarnu politiku jakobinaca protiv klera. Stoga se može reći da principi francuske revolucije konceptijski ne nadilaze religiju jer pripadaju istoj mentalnoj oblasti; nadilaze je, međutim, principi koji su povijesno viši (ukoliko iskazuju nove i više potrebe) od onih francuske revolucije, tj. oni koji se zasnivaju na činjeničnoj stvarnosti snage i borbe.

2. Izraz različitih intelektualnih grupa, različitih političko-pravnih tendencija, u okviru kojeg se dosad odvijala znanstvena polemika o "prirodnom pravu". Tu je B. Croce temeljno riješio problem priznajući da je bila riječ o političkim i publicističkim strujama, značajnim i važnim zato što su stvarne zahtjeve izražavale u dogmatskom i sistematičnom obliku takozvane pravne znanosti (usporedi Croceov pristup). Protiv te tendencije vode "prividnu" polemiku suvremeni zastupnici pravne znanosti, koji, ne razlikujući u stvarnosti pravi sadržaj "prirodnog prava" (konkretne zahtjeve političko-ekonomsko-socijalnog karaktera) od oblika teoretizacije i od mentalnih opravdanja što ih prirodno pravo daje stvarnom sadržaju, postaju najnekritičniji i antipovjesniji od svih teoretičara prirodnoga prava, to jest oni su tvrdoglave mazge zaslijepljene najokorjelijim konzervativizmom (koji obuhvaća i minule "povijesno" prevladane i odbačene stvari).

3. Polemici je zapravo cilj obuzdati utjecaj što bi ga na mlade intelektualce mogle imati (i doista ga imaju) pučke struje "prirodnog prava", tj. onaj zbir mišljenja i vjerovanja o "vlastitim" pravima što neprekidno kola u narodnim masama, što se neprestano obnavlja potaknut stvarnim životnim uvjetima i spontanom usporedbom načina života različitih slojeva.

Vjera je snažno utjecala na te struje, i to vjera u svakom pogledu, od one koju ljudi u stvarnosti osjećaju i primjenjuju do one koja je organizirana i sistematizirana od strane hijerarhije, koja se ne može odreći pojma prirodnog prava. Ali intelektualnim neuhvatljivim kapilarama na te struje utječe niz pojmova što ih šire laičke struje prirodnog prava pa postaju "prirodnim pravom" uz pomoć najrazličitijih i vrlo bizarnih kontaminacija, čak i nekih

programa i prijedloga za koje se zalaže "historicizam". Postoji, dakle, mnoštvo pučkih "pravnih" mišljenja koja poprimaju oblik "prirodnog prava" i tvore pravni "folklor". Da ta struja nema malu važnost dokaz su sudske porote i niz arbitražnih ili pomirbenih sudova na svim područjima pojedinačnih i grupnih odnosa. Oni bi zapravo trebali suditi imajući na umu "pravo" kako ga narod shvaća, ali pod kontrolom pozitivnog ili službenoga prava. Značenje tog pitanja nije se izgubilo nakon ukinuća narodnih porota jer nijedan sudac ni u kojem slučaju ne može zaobići mišljenja: čak je moguće da će se ono u budućnosti javiti u nekom drugom širem obliku nego u prošlosti. A to će neminovno izazvati nove opasnosti i probleme koji će se morati riješiti.

SUVREMENA PRETHISTORIJA.<sup>2</sup> Kompleks folklorističkih činjenica Raffaele Corso naziva "suvremenom prethistorijom", a to je tek dosjetka da se odredi složeni fenomen koji se ne da ukratko definirati. U tom smislu podsjetit ćemo na odnos između takozvanih "nižih umjetnosti" i takozvanih "viših umjetnosti", tj. između djelatnosti umjetnika stvaralaca i djelatnosti obrtnika (proizvođača luksuznih proizvoda koji pretežno nemaju neposrednu primjenu). Niže umjetnosti uvijek su bile povezane s višim umjetnostima i o njima su bile ovisne. Tako je i folklor uvijek bio povezan s kulturom dominantne klase i na svoj način iz nje crpio motive koji su se onda stapali i kombinirali s prethodnim tradicijama. Uostalom, ništa nije protuslovnije i fragmentarnije od folkloru. Na svaki način riječ je o vrlo relativnoj i diskutabilnoj "prethistoriji", stoga ništa ne bi bilo beznadnije nego kad bismo u jednoj te istoj folklorističkoj regiji silom htjeli naći različitu slojevitost. Ali i usporedba među različitim regijama, iako za nju postoji racionalno metodičko opravdanje, ne omogućuje taksativne zaključke nego samo pretpostavke o mogućim povezanostima, jer je teško utvrditi povijest utjecaja što ih je primila pojedina regija i nerijetko se uspoređuju heterogeni entiteti. Folklor, ili barem jedan njegov dio, pokretljiviji je i jače fluktuirao negoli jezik i dijalekti, a to se, uostalom, može reći i o odnosu između kulture obrazovane klase i književnog jezika: osjetljivi dio jezika mnogo se manje mijenja od kulturnog sadržaja pa se, naravno, samo u semantici može zapaziti povezanost osjetljivog oblika i intelektualnoga sadržaja.

NARODNE PJESME. Ermolao Rubieri ovako dijeli i razlikuje narodne pjesme: 1. pjesme koje je narod sastavio za narod; 2. pjesme za narod, ali ih narod nije sastavio; 3. pjesme koje narod nije napisao niti su napisane za njega, ali ih je narod prihvatio jer su u skladu s njegovim načinom mišljenja i osjećanja.

Čini mi se da bi se sve narodne pjesme morale svesti na tu treću kategoriju, jer ono što karakterizira narodnu pjesmu unutar neke nacije i njezine kulture nije umjetnički čin ni povijesno porijeklo nego način kako ta poezija koncipira svijet i život nasuprot službenom društvu. U tome i samo u tome valja tražiti "kolektivnost" narodne pjesme i samoga naroda. Iz toga proistječu ostali kriteriji istraživanja folkloru: narod sam nije homogena kulturna zajednica nego predstavlja brojne, različito kombinirane kulturne slojevitosti koje nije uvijek moguće identificirati kao posve čiste u pojedinim povijesnim narodnim zajednicama;

<sup>2</sup> U izdanju Gramscijevih bilježaka "Gramsci, arte e folklore" 1976. ova bilješka ima naslov *Folklor*, dok je navedeni naslov iz izdanja "Letteratura e vita tradizionale", 1966.

sigurno je, međutim, da veći ili manji stupanj povijesne "izolacije" tih zajednica omogućuje određenu identifikaciju.

(Prevela: Dunja Rihtman-Auguštin)